

Sygn. akt II CSKP 533/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 sierpnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Zawistowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Monika Koba

SSN Agnieszka Piotrowska

w sprawie z powództwa Syndyka masy upadłości H. Z.
przeciwko A. Z. i R. Z.
o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 10 sierpnia 2022 r.,
skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi
z dnia 21 stycznia 2020 r., sygn. akt I ACa 769/19,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w Łodzi do ponownego rozpoznania i orzeczenia
o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 29 kwietnia 2019 r. Sąd Okręgowy w Łodzi, w sprawie z powództwa syndyka masy upadłości H. Z. przeciwko A. Z. i R. Z., uznał za bezskuteczną wobec masy upadłości H. Z. umowę darowizny i ustanowienia

nieodpłatnej służebności osobistej z dnia 14 sierpnia 2012 r., zawartą pomiędzy R. Z. i H. Z. oraz A. Z., na podstawie której R. Z. i H. Z. darowali na rzecz A. Z. prawo własności lokalu mieszkalnego, oznaczonego nr [...], położonego w Ł. przy ulicy [...], oraz związany z tym udział w częściach wspólnych budynku i urządzeń oraz prawie użytkowania wieczystego gruntu, z jednoczesnym ustanowieniem przez obdarowaną A. Z. na rzecz R. Z. i H. Z. na wskazanej wyżej nieruchomości nieodpłatnej służebności osobistej, polegającej na prawie dożywotniego i bezpłatnego zamieszkiwania w opisanym wyżej lokalu mieszkalnym.

Sąd Okręgowy ustalił, że Skarbowi Państwa-Naczelnikowi [...] Urzędu Skarbowego w Ł. przysługuje wobec H. Z. wymagalna wierzytelność z tytułu zaległego zobowiązania podatkowego w podatku dochodowym od osób fizycznych za 2008 r. w kwocie 764 027,75 zł, stwierdzona tytułem wykonawczym. H. Z. prowadziła działalność gospodarczą pod nazwą P.. Rozliczenia księgowo-podatkowe firmy były prowadzone na podstawie książki przychodów i rozchodów. W dniu 24 kwietnia 2009 r. H. Z. złożyła zeznanie podatkowe PIT-36. W wyniku przeprowadzonego postępowania kontrolnego ustalono, że zaniżyła dochód z prowadzonej działalności. W związku z tym, na podstawie art. 193 § 1, § 2, § 4 Ordynacji podatkowej oraz przepisów rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie prowadzenia podatkowej księgi przychodów i rozchodów (Dz. U. Nr 152, poz. 1475 ze zm.), księgę przychodów i rozchodów H. Z. za 2008 r., w części dotyczącej kosztów uzyskania przychodów wykazanych w księdze, uznano za nierzetelną. Na podstawie art. 23 § 2 Ordynacji podatkowej organ kontroli skarbowej odstąpił od określenia podstawy opodatkowania w drodze oszacowania i określił podstawę opodatkowania oraz zobowiązanie podatkowe w podatku dochodowym od osób fizycznych H. Z. za 2008 r. na kwotę 423 572,00 zł.

Podejmowane przez Naczelnika Urzędu Skarbowego od 2014 r. działania zmierzające do zaspokojenia wymienionej wierzytelności okazały się bezskuteczne. W dniu 20 maja 2014 r. organ egzekucyjny dokonał zajęcia prawa majątkowego dłużniczki z tytułu zaopatrzenia emerytalnego oraz ubezpieczenia społecznego. Świadczenie emerytalne dłużniczki wynosi 704,47 zł. H. Z. nie ma żadnych składników majątkowych, do których możliwe byłoby

skierowanie skutecznej egzekucji. Nadto, toczy się przeciwko niej kilka postępowań egzekucyjnych, w których łączna kwota zadłużenia wraz z kosztami egzekucji wynosi 1 240 000 zł.

Umową z dnia 14 sierpnia 2012 r. pozwana oraz jej mąż darowali córce A. Z., lokal mieszkalny, oznaczony nr [...], położony w Ł. przy ulicy [...] wraz z pomieszczeniem do niego przynależnym oraz związany z tym i udział w częściach wspólnych budynku i urządzeń oraz prawie użytkowania wieczystego gruntu, z jednoczesnym ustanowieniem przez obdarowaną na rzecz R. Z. i H. Z. na wymienionej nieruchomości nieodpłatnej służebności osobistej, polegającej na prawie dożywotniego i bezpłatnego zamieszkiwania w opisanym lokalu mieszkalnym. Wartość przedmiotu darowizny strony ustaliły na kwotę 160 000 zł.

W pozwie z dnia 10 lipca 2017 r., skierowanym przeciwko A. Z., H. Z. i R. Z., Skarb Państwa-Naczelnik [...] Urzędu Skarbowego w Ł., któremu przysługuje wobec H. Z. wierzytelność z tytułu zaległego zobowiązania podatkowego w podatku dochodowego od osób fizycznych za 2008 r. w kwocie 764 027,75 zł, wniósł o uznanie za bezskuteczną umowy darowizny i ustanowienia nieodpłatnej służebności osobistej z dnia 14 sierpnia 2012 roku.

Postanowieniem z dnia 18 stycznia 2018 r. została ogłoszona upadłość H. Z., w związku z czym, na podstawie art. 133 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (w brzmieniu obowiązującym w dacie złożenia pisma, jedn. tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 2344 ze zm.), w miejsce dotychczasowego powoda wstąpił syndyk masy upadłości H. Z..

Sąd Okręgowy przyjął, że podstawę prawną powództwa stanowi art. 527 § 1 k.c. W ocenie Sądu dłużniczka H. Z. skutek dokonania zaskarżonej czynności stała się niewypłacalna w stopniu wyższym niż przed jej dokonaniem. Wskazuje na to ogłoszenie upadłości w sprawie XIV GU 462/17 Sądu Rejonowego dla Łodzi - Śródmieścia w Łodzi, prowadzonej na skutek wniosku H. Z. o ogłoszenie upadłości. Wniosek w tej sprawie został uwzględniony postanowieniem z dnia 18 stycznia 2018 r. W ocenie Sądu w takiej sytuacji nie sposób wykluczyć związku przyczynowego pomiędzy dokonaną i zaskarżoną czynnością dłużniczki a

zwiększeniem jej niewypłacalności. Sąd Okręgowy uznał, że z załączonych do akt dokumentów wynika, że dłużniczka H. Z. od wielu lat prowadziła działalność gospodarczą nie posiadając zabezpieczenia w jakimkolwiek majątku przedsiębiorstwa. Jej płynność finansowa mogła zatem zostać w każdej chwili zachwiana przez opóźnienie w płatności należności przez większego kontrahenta. Wskazał również, że zaskarżoną czynnością prawną jest umowa darowizna, a zatem ma zastosowanie art. 529 k.c., wprowadzający domniemanie zwalniające wierzyciela z obowiązku udowodnienia, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. To domniemanie nie zostało w sprawie wzruszone. Nadto zgodnie z art. 528 k.c., jeżeli skutek czynności prawnej dokonanej przez dłużnika z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową bezpłatnie, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną, chociażby osoba ta nie wiedziała i nawet przy zachowaniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć, że dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli. Dłużniczka wraz mężem w zamian za swoje świadczenie nie uzyskali ekwiwalentu, który nadal znajdowałby się w ich majątku lub posłużył do zaspokojenia wierzycieli. W tej sytuacji dla uwzględnienia powództwa na podstawie art. 527 k.c. obojętne było to, czy pozwana była osobą bliską dłużników w rozumieniu art. 527 § 3 k.c., chociaż ta okoliczność również w niniejszej sprawie wystąpiła.

Z tych względów Sąd Okręgowy powództwo uwzględnił.

Wyrokiem z dnia 21 stycznia 2020 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi, po rozpoznaniu apelacji pozwanych, zmienił wyrok Sądu Okręgowego i oddalił powództwo.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że dla sposobu rozstrzygnięcia sprawy decydujące znaczenie miały fakty wpływające z znajdujących się w sprawie dokumentów. Ustalenia faktyczne dokonane w tym zakresie w sprawie Sąd drugiej instancji uznał za własne.

Oceniając zasadność powództwa Sąd Apelacyjny wskazał, że syndyk wstępując do sprawy nie modyfikował powództwa w zakresie żądania bezskuteczności czynności dłużnika. Z dniem ogłoszenia upadłości małżonka,

nieprowadzącego działalności gospodarczej, pozostającego w ustroju wspólności majątkowej, między małżonkami powstaje rozdzielność majątkowa, a majątek wspólny, którego podział nie jest dopuszczalny, wchodzi do masy upadłości. W zakresie przedmiotu umowy z dnia 14 sierpnia 2012 r. w zakresie żądania bezskuteczności tej czynności przez syndyka mógłby wchodzić w grę jedynie udział (1/2) w prawie własności lokalu mieszkalnego. Wpływa to nie tylko na treść żądania (roszczenia), ale również na wartość przedmiotu sporu w sprawie. Sąd Apelacyjny podniósł także, że powództwo pauliańskie po ogłoszeniu upadłości dłużnika może być wytoczone tylko przez jedną z osób wymienionych w art. 132 ust. 1 Pr.upadł., do których należy syndyk. Artykuł 127 ust. 1 Pr.upadł. uznaje za bezskuteczne w stosunku do masy upadłości czynności prawne dokonane przez upadłego w ciągu roku przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, którymi rozporządził on swoim majątkiem nieodpłatnie albo odpłatnie, lecz w zamian za świadczenie rażąco zaniżone w stosunku do wartości własnego świadczenia. Zakresem art. 127 ust. 1 Pr.upadł. objęte są więc czynności rozporządzające. Cechą wyróżniającą takie czynności jest ich skutek, polegający na wywołaniu bezpośrednich i zarazem negatywnych zmian w prawach majątkowych podmiotu dokonującego rozporządzenia. Za rozporządzenie uznaje się przeniesienie, obciążenie, ograniczenie lub zniesienie prawa podmiotowego. Podobnie jak w przypadku art. 534 k.c., termin z art. 127 ust. 1 Pr.upadł. liczony jest od daty dokonania czynności z pokrzywdzeniem wierzyciela. Biegnie on od daty jej dokonania do czasu ogłoszenia upadłości. Jest terminem zawitym, co oznacza że zakwestionowanie czynności dokonanej wcześniej (za okres dłuższy niż rok) nie jest możliwe. Wskazany w art. 127 ust. 1 Pr.upadł. termin - rok przed złożeniem wniosku, oblicza się w ten sposób, że rozstrzyga dzień odpowiadający dniowi, w którym zgłoszono wniosek o ogłoszenie upadłości. Jeśli termin ten jest przekroczony roszczenie syndyka wygasa.

Zdaniem Sądu Apelacyjnego odstęp pomiędzy ogłoszeniem upadłości H. Z. (postanowienie z dnia 18 stycznia 2018 r. i wstąpienie do sprawy w dniu 25 maja 2018 r.) a dokonaną czynnością, której bezskuteczności żądał syndyk (14 sierpnia 2012 r.), znacznie przekracza termin wskazany art. 127 ust. 1 Pr.upadł. Uprawnienie syndyka zatem wygasło i dlatego powództwo należało oddalić.

W skardze kasacyjnej syndyk masy upadłości zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, zarzucając naruszenie prawa materialnego, tj. art. 133 ust. 1, art. 131, 132 ust. 1, art. 127 ust. 1, art. 128, 124 ust. 1 Pr.upadł. oraz art. 527-534 k.c. Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy przez oddalenie apelacji w całości, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi drugiej instancji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sąd Apelacyjny w Łodzi po rozpoznaniu apelacji pozwanych dokonał zmiany zaskarżonego wyroku poprzez oddalenie powództwa, pomimo stwierdzenia, że podziela ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji. Sąd Apelacyjny nie przeprowadził jednocześnie oceny zasadności zarzutów zawartych w apelacji pozwanych, dotyczących błędnej wykładni art. 527, 530 i 533 k.c. Stwierdził, że apelacja okazała się zasadna z innych powodów. Wskazał, że dla oceny „zgłoszonego przez syndyka żądania” należało zastosować art. 127 prawa upadłościowego. W świetle tego przepisu bezskuteczne w stosunku do masy upadłości są czynności prawne dokonane przez upadłego w ciągu roku przed dniem złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości, którymi rozporządził on swoim majątkiem nieodpłatnie albo odpłatnie, lecz w zamian za świadczenie rażąco zaniżone w stosunku do wartości własnego świadczenia. Sąd Apelacyjny podkreślił, że roczny termin określony w art. 127 prawa upadłościowego jest terminem zawitym, biegnącym od daty dokonania czynności z pokrzywdzeniem wierzyciela. Oznacza to, że zakwestionowanie wcześniej dokonanej czynności nie jest możliwe. Sąd Apelacyjny powołując datę ogłoszenia upadłości H. Z. (18 stycznia 2018 r.) oraz datę dokonania czynności, której dotyczyło powództwo (14 sierpnia 2012 r.) stwierdził, że uprawnienie syndyka wygasło i z tego względu powództwo podlegało oddaleniu.

Stanowisko przedstawione przez Sąd Apelacyjny wskazuje, że w jego ocenie zasadność powództwa w rozpoznawanej sprawie podlegała ocenie wyłącznie na gruncie przepisów prawa upadłościowego. Ten pogląd został zasadnie zakwestionowany w skardze kasacyjnej. W skardze kasacyjnej trafnie podniesiono również, że w swojej argumentacji Sąd Apelacyjny pominął zupełnie,

że syndyk masy upadłości H. Z. nie wytoczył powództwa o uznanie dokonanej przez nią czynności prawnej za bezskuteczną wobec masy upadłości, lecz wstąpił w charakterze powoda do procesu zainicjowanego przez Skarb Państwa reprezentowany przez Naczelnika [...] Urzędu Skarbowego Ł. . Nie ulega także wątpliwości, że pozew został wytoczony przed ogłoszeniem upadłości H. Z.. Nie jest zatem jasne z jakiego powodu Sąd drugiej instancji uznał w związku z tym za istotne powołanie przepisów prawa upadłościowego dotyczących legitymacji do wytoczenia powództwa po ogłoszeniu upadłości dłużnika, wskazując na art. 132 prawa upadłościowego. W okolicznościach rozpoznawanej sprawy należało uwzględnić natomiast regulację zawartą w art. 133 ust. 1 prawa upadłościowego. Na podstawie tego przepisu syndyk wstąpił w miejsce powoda, który wytoczył powództwo, a postępowanie przeciwko upadłemu zostało umorzone.

W rozpoznawanej sprawie podstawą zaskarżenia czynności prawnej zdziałanej przez dłużnika były przepisy kodeksu cywilnego dotyczące skargi pauliańskiej. Wstąpienie do procesu w miejsce pierwotnego powoda syndyka masy upadłości H. Z. nie spowodowało zmiany podstawy powództwa. Problem dotyczący relacji między przepisami prawa upadłościowego regulującymi bezskuteczność czynności upadłego (art. 127-128) oraz przepisami kodeksu cywilnego dotyczącymi skargi pauliańskiej (art. 527-534) był już wielokrotnie przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. W judykaturze wyjaśniono, że bezskuteczność czynności upadłego na gruncie art. 127 i art. 128 prawa upadłościowego powstaje z mocy samego prawa, jako skutek ogłoszenia upadłości dłużnika. Z tego względu powództwo o stwierdzenie bezskuteczności czynności dłużnika ma w tym przypadku charakter ustalający w rozumieniu art. 189 k.p.c. Jest on zatem inny niż charakter powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną, dla którego podstawę stanowią przepisy kodeksu cywilnego. W judykaturze podkreśla się komplementarność przepisów prawa upadłościowego i przepisów o skardze pauliańskiej w kodeksie cywilnym. W praktyce oznacza to, że w zakresie w jakim stan faktyczny sprawy uzasadnia zastosowanie przepisów prawa upadłościowego nie stosuje się przepisów art. 527-534 k.c. Nie prowadzi to do oceny, że brak możliwości ustalenia bezskuteczności czynności upadłego na podstawie powództwa syndyka masy upadłości wyklucza możliwość uznania czynności

dłużnika za bezskuteczną na podstawie przepisów kodeksu cywilnego o skardze pauliańskiej. Brak było zatem podstaw do stwierdzenia przez Sąd Apelacyjny, że w rozpoznawanej sprawie "uprawnienie syndyka wygasło" z uwagi na ogłoszenie upadłości H. Z. po upływie ponad roku od dokonania zaskarżonej czynności, co przekraczało termin określony w art. 127 prawa upadłościowego. Oddalenie na tej podstawie powództwa nie było więc uzasadnione, co zasadnie zakwestionowano w skardze kasacyjnej.

Z tych względów zaskarżony wyrok podlegał uchyleniu, a sprawa przekazaniu Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania na podstawie art. 398¹ § 1 k.p.c.

[as]